

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
České Budějovice 2007

Diplomová práce

ČERTOVY OBRÁZKY V HISTORII A SOUČASNOSTI

(VÝTVARNÁ REALIZACE MARIÁŠOVÝCH KARET)

The Devil's Books in History and Present (Art Realisation of Whist Cards)

Autor: Vendula Smilová

Vedoucí diplomové práce: doc. PaedDr. Matouš Vondrák, CSc.

Anotace

Tato diplomová práce se skládá ze dvou základních částí. Z části teoretické, kterou právě držíte v ruce a z části praktické, kterou najdete ve zmenšené verzi reprodukovanou v obrazové příloze a jejíž originály budou prezentovány při její obhajobě.

V praktické části své práce jsem vytvořila kompletní soubor mariášových karet, technikou kolorovaného linorytu.

V teoretickém doprovodu výtvarné části se zabývám historií a současností karetní hry. Dočtete se o původu karet, o jejich cestě na evropský kontinent a jejich putování po něm, o kartách v českých zemích a o současném karetním světě. Dále se věnuji druhům karet, zejména kartám mariášovým (ty dokonce tvoří samostatnou kapitolu), karetním hrám (především hrám na našem území a hrám hraným mariášovými kartami), technologii výroby karetních listů a hráčům. Celou jednu kapitolu jsem pak zasvětila povídání o mé praktické realizaci kolekce mariášových karet, kde objasňuji jak volbu tématu, tak vznik jednotlivých figur a barevnost.

Annotation

This diploma thesis consists of two basic parts. The theoretical part, which you hold in your hands just now, and the practical part, which you can find in reduced version in the image supplement of this work and whose originals will be presented by the day of the diploma thesis defence session.

In practical part of my work I have created a full collection of the whist cards using coloured lino-cut technology.

In the theoretical concomitant of the art part I wrote about the history and the present of card games. You can find there informations about origin of cards, about their journey and spreading to the continental Europe, about cards in the Czech countries and about contemporary world of cards. I also wrote about kinds of cards, especially whist cards (they have separate chapter), about card games (games played in our area and games played with whist cards above all), about technology of card production and about their players. I dedicated one whole chapter to talk about practical realization of my whist cards collection, where I cleared up the choice of the theme, creation of concrete figures and colours used.

*Děkuji panu doc. PaedDr. Matouši Vondrákovi, CSc.
za cenné rady při psaní této diplomové práce.*

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 27. dubna 2007

Vendula Smilová

Obsah

ÚVOD	7
1 Původ karet.....	9
1.1 První zmínky o kartách.....	9
1.2 Cesta karet do Evropy	10
1.3 Šíření karet po evropském kontinentě	11
1.4 Karty v českých zemích.....	13
1.4.1 První zmínky, zákazy a tresty.....	13
1.4.2 Nejstarší karetní listy na našem území	14
1.4.3 Pokusy o inovaci karetních obrázků.....	15
2 Druhy karet.....	19
2.1 Evropské karetní listy	19
2.2 Arabské karetní listy	20
2.3 Asijské karetní listy	20
2.4 Věštecké karty	20
2.5 Kouzelnické karty.....	20
3 Mariášové karty	21
3.1 Symbolika barev	21
3.2 Hodnoty na kartách.....	22
4 Karetní hry.....	27
4.1 Co je karetní hra	27
4.2 Druhy karetních her všeobecně	27
4.3 První karetní hry u nás.....	28
4.4 Hry s mariášovými kartami	28
5 Výroba karetních listů	31
5.1 Materiál.....	31
5.2 Tajemství kartýřských dílen	31
6 Hráči	35
6.1 V historii.....	35
6.2 Dnes.....	36

7	Vlastní práce	39
7.1	Návrhy	39
7.2	Volba techniky	40
7.3	Rozvržení figur	40
7.4	Barevnost	40
7.5	Konečná adjustace	41
	ZÁVĚR	43
	POUŽITÁ LITERATURA	45
	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	47

Úvod

Ve své diplomové práci se zabývám tématem karetních her. Mým úkolem je především vymyslet, navrhnout a zrealizovat vlastní soubor mariášových karet (to v části praktické) a nahlédnout do historie karetní hry v části teoretické.

Hrací karty jako fenomén mě zaujaly svou dlouhou a bohatou historií, svým různorodým a osobitým ztvárněním a v neposlední řadě svou mocí. Mám na mysli nejen jejich údajnou moc magickou, kterou používají kartářky k věštění budoucnosti a kouzelníci k zvýšení efektu svých triků, ale zejména jejich moc, kterou jsou schopné již po staletí přitahovat ke hře. Sílu, pro kterou hazardní hráči dodnes zapomínají na realitu a uzavírají se do svého světa karbanu. Proto se pokusím ve své práci osvětlit čtenáři nejen historii karetní hry, ale také si dovoluji zasvětit ho do tajemného světa valchařských dobrodružství.

Téma karet a karetních her je velice široké a písemné pojednání o nich by vydalo na více stran než kolik jich je napsáno v zadání mé diplomové práce. Mohla bych se podrobně rozepsat o jednotlivých druzích karet, o všech hrách, které se dají s kartami hrát, o kouzlech a tricích s kartami, o věštění budoucnosti z karet, a to vše jak v historii, tak v současnosti, na území naší republiky i v celém světě. Mohla bych zkrátka vytvořit kompletní velkou encyklopedii karet, která by dle mého odhadu neměla jistě méně stran než pár tisíc.

Avšak vzhledem k tomu, že má diplomová práce je přednostně prací výtvarně praktickou, rozhodla jsem se tuto teoretickou část poněkud zredukovat. Pokusím se zde čtenáři představit především karty mariášové, zvláště pak ty, které se používaly při hře na našem území.

V rovině praktické výtvarné realizace by se měly potvrdit mé schopnosti výtvarně umělecké, nauková část by pak měla prokázat mou schopnost teoretického nadhledu nad zvolenou problematikou.

1 Původ karet

1.1 První zmínky o kartách

O původu karet existuje řada legend. Už zde však vyvstává otázka, pochází-li karty z Evropy či Orientu. K jednoznačně evropskému původu se přiklání například báje, podle níž vymyslel karty antický filozof Chilon, který se jejich prostřednictvím snažil pomoci svým hladovým vrstevníkům. Domníval se prý, že chudina při hře zapomene na svou bídu. Jiné „proevropské“ tvrzení říká, že karty jsou darem olympských bohů. Další verze tvrdí, že karty vynalezl voják Palamedes z dlouhé chvíle, aby si ukrátil nekonečné obléhání města Tróje a jiná legenda vypráví o krásné princezně, která se karetní hrou vykoupila ze zajetí zlého loupežníka. Možná ale bude mít pravdu ten, kdo tvrdí, že karty si vymyslely ve dvanáctém století ženy v harému čínského císařského paláce. Velice se při čekání na to, až je císař povolá do svého lože, nudily, a tak roku 1120 vynalezly hru v karty.

Těžko říct, která z těchto teorií se více blíží pravdě. O skutečném původu karet toho nevíme mnoho. Karty jsou většinou tištěny na papíře, a to je, jak známo, materiál ne příliš trvanlivý, a proto se nám nedochovaly žádné prastaré karetní hry. Jistě k tomu také přispělo zabavování a pálení karet na hranicích v dobách, kdy byl karban zakazován církví coby hra „nemravná“, „necudná“, „dáblová“.

V pátrání po původu karet jsou pro nás zklamáním i kronikáři, neboť právě zmínky o kolébce karetní hry jsou v písmácké literatuře jen velmi sporé a neúplné.

Pojďme bádát dál. „Lokální patrioti, kteří se snažili prokázat původ karetních listů na našem kontinentě, zpravidla tvrdívají, že mnohé vymoženosti Dálného východu – tedy porcelán, střelný prach či knihtisk - byly vyvinuty v našich zeměpisných souřadnicích zcela svébytnou, samostatnou cestou. Proč by tomu mělo být u karet jinak?“ (Omasta, V., Ravik, S.: *Karty, hráči, karetní hry*. Levné knihy KMa, Praha 2005. s. 20)

Jakkoli je představa autonomního vývoje karetní hry na našem kontinentě lákavá, obávám se, že budeme nuceni připustit, že karty pocházejí skutečně spíše z Dálného východu. Pro tuto verzi jsou totiž – zdá se – argumenty docela přesvědčivé.

Tak například původní kameny, neboli symboly jednotlivých barev, se nedají přiřadit k životu a myšlenkovému založení evropského člověka. „Nebyly to totiž zelené listy, rolničky (či kule), srdce a žaludy běžné v našich mariášových kartách, ale ani srdce, kára, piky a kříže francouzské provenience. Výchozí místa evropského karbanu, totiž Itálie či Španělsko, používala nejprve mečů, holí, pohárů a mincí. Tedy šlo o kameny, které jsou dodnes zobrazeny na vymírající hře, zvané špády. Možná bychom mohli z evropské tradice odvodit poháry nebo mince. Avšak kde by se vzaly na rozhraní gotiky a renesance hole a zakřivené meče orientálního typu?“ (Omasta, V., Ravik, S.: *Karty, hráči, karetní hry*. Levné knihy KMa, Praha 2005. s. 20), (obr. 1)

Dalším tvrzením podporujícím verzi orientálního původu karet je například to, že u karetních her byly v počátku používány názvy, které vůbec nepocházejí z evropského slovníku. Pro zajímavost uvedeme jeden z nich jako příklad: V prvních evropských dokumentech „se píše o kartách jako o naip, nayb, naibbe nebo naipes, a toto pojmenování (Naipes) se pro karty ve Španělsku zachovalo dodnes. Slovo na'ib je arabského původu; znamená zástupce a také obdobu našeho filka (na'ib malik) a spodka (thani na'ib).“ (Svoboda, T. a kol.: *Oficiální pravidla karetních her*. Eminent, Praha 2002. s. 11)

Smíříme-li se s faktem, že se k nám karty dostaly skutečně z Dálného východu, ani pak se ještě nedopátráme přímého místa jejich zrození. Jak uvádí Omasta a Ravik ve své knize *Karty, hráči, karetní hry*: „pravděpodobných otců a matek karetní hry je totiž bezpočet“. Někdy se za ně považuje Čína, jindy Korea, Persie (dnešní Írán), Indie či dokonce arabský svět. Jak se však zdá, naše karty, jak je v současnosti známe a hrajeme, jsou spíše syntézou všech těchto vlivů.

1.2 Cesta karet do Evropy

Podobně, jako je nejasný původ karet, není ani zcela jednoznačné, jak se dostaly do Evropy.

Doktor Ivan Honl (Honl, I.: *Z minulosti karetní hry v Čechách*. Nákladem Vladimíra Žikeše, Praha 1947. s. 9) ve své knize uvádí, že karty byly do Evropy přineseny nejspíše křížáky ve 13. století. Jak jsem však zjistila v nejnovější literatuře, je tato teorie

dnes už považována za mylnou, neboť křížácké výpravy vyhlásil papež Urban II. už roku 1095, a osmá, poslední výprava skončila v roce 1270, tedy o sto let dříve, než se v Evropě objevila první karetní hra.

Podobně je tomu i s teorií, podle které se k nám karty dostaly na palubách obchodníků, plujících k maloasijským břehům. Ne že by se tato verze nezdála pravděpodobná, jenže Benátky například obchodovaly s Čínou už ve 13. století a to je opět o sto let dříve.

Dokonce ani domněnka, že karty do Evropy přinesli tehdy kočující Rómové z asijského světa, neobstojí, protože příchod prvních romských kmenů spadá přibližně do roku 1398 a to už se zde karty více jak 20 let hrály.

Zbývá tedy už jen jeden možný prostředník. Arabové. „Jakkoliv se arabský původ karetní hry bude leckterému z čtenářů zdát nejméně pravděpodobný, přece měli Arabové největší šanci stát se mostem mezi Asií a Evropou.“ (Omasta, V., Ravik, S.: *Karty, hráči, karetní hry*. Levné knihy KMa, Praha 2005. s. 25)

Z historie víme, že už v 7. století se Arabům podařilo ovládnout značná území Blízkého východu. Dokonce pronikli až do vzdálené Persie, a tím ji politicky i nábožensky zavlekli do sféry islámu. V 8. století už jejich vliv sahal za řeku Indus a koncem 12. století až k indickému Gangu. Avšak pronikali i do Evropy. „Přes sicilské království se dostal islámský svět až na apeninský poloostrov – vládci rozdrobené italské pevniny nejednou používali saracénských vojáků k tvrdému účtování s četnými protivníky v bezpočtu drobných válečných konfliktů.“ (Omasta, V., Ravik, S.: *Karty, hráči, karetní hry*. Levné knihy KMa, Praha 2005. s. 26) Arabové se však snažili dobývat Evropu i od západu. O tom, jak byli úspěšní nás může přesvědčit to, že v rozmezí let 711-714 se Mauři zmocnili téměř celého Pyrenejského poloostrova. Moc Arabů v Evropě se podařilo zlomit až po staletích urputných bojů, v roce 1492.

Jak vidno, Arabové měli tedy jedinečnou šanci obohatit evropskou kulturu mimo jiné i o karetní hru.

1.3 Šíření karet po evropském kontinentě

Příchod karet do Evropy se stal věcí stejně oslavovanou, zbožňovanou i zatracovanou, jako například dovoz první tabákové rostliny. „Náhlé karetní invazi nedokázaly zabránit, ani světské zákazy, ani církevní prokletí, ani daně a přísné tresty.“ (Omasta,

V., Ravik, S.: *Karty, hráči, karetní hry*. Levné knihy KMa, Praha 2005. s. 36) Už po několika desetiletích si Evropa neuměla život bez karetní hry představit. Karty procházely napříč společenskými vrstvami, vždyť už sama povaha hry vysloveně odpovídala struktuře tehdejší společnosti (figury – král, dáma a kluk / panoš, ale i obyčejní pěšáci, symboly barev se zdály být odvozeny z erbovních znaků šlechty...). Karty se také staly produktem knihtisku, což velmi usnadnilo jejich rychlé šíření.

O debutu karetní hry v Evropě máme hned několik zpráv. Jednou z nich je svědectví dvou italských kronikářů, kteří uvádějí počátky karetní hry do souvislosti s rokem 1379. Ačkoli tento záznam oba zapsali s téměř stoletým zpožděním, je tento údaj dost pravděpodobný. První prokazatelná zpráva o invazi karet pochází totiž z roku 1377. Zapsal ji mnich Johannes z kláštera v Brefeldu nedaleko Basileje a připojil dokonce i detailní popis karetních listů (původně jich bylo 52, ale počet se mohl zvýšit na 56 nebo dokonce na 60) a způsobu hry (už v té době bylo karetních her nejméně 6).

Italové poté snížily celkový počet karet na 36, později, po vyřazení šestek, dokonce na 32. Tím se uzavřela škála v Evropě užívaných karetních her.

Rok 1377 je pro nás jako letopočet premiéry karetní hry na našem kontinentě docela přijatelný. Kdo by nesouhlasil, toho snad přesvědčí fakt, že básník Francesco Petrarca, žijící v letech 1304 až 1374, ještě karetní hru neznal. O kartách nenalezneme zmínku ani v díle Petrarcova přítele Boccaccia, ačkoli ten popsal mnoho jiných dobových zábav a her. Od roku 1377 se však zprávy o kartách, hazardu a karbanících šíří rychle.

Tyto záznamy zpravidla souvisejí s nemilosrdnými zákazy světské vrchnosti i katolické církve. Jak píše Omasta s Ravikem: „Inkoust ve zprávě mnicha Johanna ještě ani nezaschl, když přišla s prvním zákazem Florencie. Německé Řezno a Kostnice to udělaly roku 1378 a o dvě léta později Norimberk.“ (Omasta, V., Ravik, S.: *Karty, hráči, karetní hry*. Levné knihy KMa, Praha 2005. s. 36) Dále se později připojil magistrát v Lille, Marseille, Augsburg, Frankfurt, Paříž a Ulm. Otázkou by mohlo být, proč se farnosti a vrchnost tolik bály o své ovečky. Odpověď je velmi prozaická. Přijdou-li poddaní o veškerý majetek, nebudou mít z čeho vrchnosti odvádět desátky.

Záznamy o trestech a daňových postizích se s postupem času znásobovaly. Jenže karbaníky neodradily ani tresty hrdelní. Karty tak postupně dobyly celou Evropu.

Naráz vyvstaly šarvátky mezi jednotlivými zeměmi o to, kdo má autorské právo na původ karet na našem kontinentě. Největší spor mezi sebou vedou Italové a Španělé, avšak rozřešení se obě země dočkají jen těžko, neboť nemají dostatek důkazů.

Další oblastí, která v dějinách evropské karetní hry zaujala významné místo, je Německo, už proto, že je kolébkou knihtisku a mohlo svými sériově vyráběnými kartami zaplavit celý kontinent. Navíc také přizpůsobilo původní Italské karty středoevropskému prostředí, když jako symboly jednotlivých barev namísto mečů, holí, pohárů a mincí zavedlo rolničky (kule), žaludy, listy (zelené) a srdce. Vznikl tak typ karet, jimž říkáme mariášové.

Poslední, avšak neméně důležitou zemí, která významně vstoupila do dějin evropské karetní hry, je Francie. Většina francouzských legend o původu karet nepopírá, že sem byly dovezeny z některé cizí země. Těchto legend je mnoho, většina z nich se však shoduje v tom, že se sem karty dostaly v roce 1392. Také tato země, podobně jako Německo, pozměnila symboly barev svých karetních listů a zavedla typ takzvané piketové hry (piky, kára, srdce a kříže). Volba těchto kamenů usnadnila výrobu šablon pro tyto karty a tedy i jejich hromadné šíření.

1.4 Karty v českých zemích

1.4.1 První zmínky, zákazy a tresty

Svoboda ve své knize píše, že „nejstarší známá zmínka o hraní karet v Čechách se nachází v Postile u Petra Chelčického ze začátku 15. století.“ (Svoboda, T. a kol.: *Oficiální pravidla karetních her*. Eminent, Praha 2002. s. 15) V tomto díle z let 1390 - 1460 skutečně najdeme větu, ve které se doslova říká, že „neslušie se na vás, páni, v šachy, vrhcáby neb v karty hráti“, avšak Chelčický nebyl zdaleka první, kdo o kartách psal. Už v roce 1353 vydal arcibiskup Arnošt z Pardubic písemné ustanovení, dle kterého bylo „duchovním osobám zakázáno přechovávat kartáře a hráče v karty – cartarum lusores“. Honl uvádí, že „hned roku příštího je pak v Praze doložen malíř karet, čili kartýř, jenž sem prý přišel z Norimberka“. (Honl, I.: *Z minulosti karetní hry v Čechách*. Nákladem Vladimíra Žikeše, Praha 1947. s. 9)

Další zpráva o kartách se objevuje – a na tom se většina badatelů shoduje – ve Vojském zřízení Jana Hájka z Hodětína, podle něhož se nařizuje „všechny hry neslušné a neřádné aby byly stavovány a zvláště kostky, karty, koule aby nebyly u vojště dopouš-

těny“. „Neb z toho dopuštění mnoho zlého pochodí, jakožto zanetbání na vartách a na pomůckách a jiné škodné věci vojskám i těm osobám, kteréž hrají. Pakli se kdo přes to které hry dopustí, takový bude před vojskem v řetěze čtyři dny veden, a úředníku k tomu od nás usazenému deset grošův musí bez milosti dáti.“ (Honl, I.: *Z minulosti karetní hry v Čechách*. Nákladem Vladimíra Žikeše, Praha 1947. s. 10) Tento zákaz byl samozřejmě následován dalšími.

Záliba v hraní karet se zabydlovala ve všech vrstvách společnosti, a proto se i zákazy od sebe lišily. Například na Zemském sněmu roku 1498 bylo usneseno, že „po vší zemi robotným lidem má zastaveno býti, aby v kostky ani v karty nehráli, krom rytířského řádu. A kdežby zastiženo bylo, an hrají, má ten pán na svém člověku vzíti 1 kopu grošů českých, u kterého hrají. Pakli by kdo cizí lidi nalezl, ani hrají, ještě by to v skutku bylo, má ten, kohož vezme, tomu pánu dělati týden, což mu káže, a pán jeho nemá o to co říci.“ (Honl, I.: *Z minulosti karetní hry v Čechách*. Nákladem Vladimíra Žikeše, Praha 1947. s. 12)

V ustanovení z roku 1613 se dočteme, že například řezničtí tovaryši nesměli hrát „ani o ořechy“, pod pokutou celé jejich týdenní mzdy.

Postupně se zákazy omezovaly jen na hru o peníze. U vyšších vrstev bylo dokonce hraní o peníze částečně povoleno. Dluhy z karet byly však podle zákona již tehdy považovány za neplatné, pokutován mohl být paradoxně ten, kdo je splácel.

1.4.2 Nejstarší karetní listy na našem území

První balíčky karet k nám byly dováženy z ciziny, teprve později se začaly vyrábět i u nás. O prvním v Praze usazeném kartýři už jsme se zmiňovali výše. Přišel z Německa, je tedy logické, že většina našich prvních karetních listů domácího původu je kartami německými, mariášovými. (O technice výroby karet v kartýřských dílnách si povíme v samostatné kapitole.)

Za nejstarší tuzemské karty jsou označovány karetní listy z roku 1557 se znakem Starého města pražského. (obr. 2) Jiné karty pocházejí z roku 1558 (obr. 3) a další, vytištěné o osm let později, byly náhodou nalezeny ve smetí při opravě hodinové věže kostela sv. Štěpána v Praze II. „Je to několik listů, pocházejících ze hry, zhotovené jakýmsi, jménem nám neznámým kartýřem z Chebu a zároveň s nimi byl tam i menší počet karet z roku 1588.“ (Honl, I.: *Z minulosti karetní hry v Čechách*. Nákladem Vla-

dimíra Žikeše, Praha 1947. s. 23) Našly se také karty z doby kolem roku 1570, jejichž bližším označením je říšský orel, chebský znak a firma Latzkron.

„Ve výklenku Černé věže na Pražském hradě se kromě toho zachovalo dalších čtyřicet listů ze dvou karetních her. V letech 1606 a 1616 tyto karty vyrobil kartýř Johannes Fietzel; na srdcové devítce se podepsal svým monogramem, na kulovém esu je naopak znak hlavního města Prahy.“ (Omasta, V., Ravik, S.: *Karty, hráči, karetní hry*. Levné knihy KMa, Praha 2005. s. 44) (obr. 4)

Zajímavé jsou i karty tištěné ve čtyřech řadách po osmi na jednom listě slabého papíru, které najdeme, ještě nerozřezané, ve „Smolné knize pardubické“¹. Na žaludském esu byl vytištěn letopočet 1565.

Pestrý se nám bude jistě zdát i osud šesti ručně kolorovaných listů nalezených na hradu Karlštejně. Kdysi dávno vhodil někdo celou sadu karet do hradního krbu. Neshořely však všechny. Tah vzduchu tyto listy vtáhl vysoko do komína a po čase spadlo několik pořádně poškozených karet znovu na studený rošt.

Kromě karet německých byly ale u pražských kupců a pravděpodobně i v ostatních větších městech k dostání i karty italské a francouzské. Ty však byly pro svou cenu drahé spíše vyšším vrstvám.

Karty byly prodávány nejen v podobě přímo upravené ke hře, ale i nerozřezané na arších. O tom se můžeme přesvědčit prostřednictvím záznamů z roku 1610, které uvádějí, že „10 papírů karet za 1 kopu 15 gr. a 40 papírů karet za 5 kop 21“. (Honl, I.: *Z minulosti karetní hry v Čechách*. Nákladem Vladimíra Žikeše, Praha 1947. s. 27)

Přestože jsme nenabídli světu a kartám ani technické převraty, ani zvláštní obměny grafického podání, naše země byla celoevropským nástupem karet zcela uchválena a vesele se – navzdory všem zákazům – karbanu oddávala.

1.4.3 Pokusy o inovaci karetních obrázků

Přestože soustava jednotlivých obrazů na kartách bývala – a vlastně dodneška je – celkem konzervativně zachována, už v minulosti nechyběly pokusy o vytvoření karet s novým pojetím kresby, ve kterém se zpravidla zračily různé významné soudobé události či běžné jevy ve společnosti.

¹ Smolnou knihou bývaly nazývány knihy se záznamy z čarodějnických procesů.

Tak například ve Francii v 16. století kartýři s velkou oblibou karikovali postavy z královského dvora. Přestože se tomuto jevu král Jindřich III. otevřeně postavil pří-
mým zákazem z roku 1580, karikaturám se dvůr stejně nevyhnul. Nezbední výrobci
karet nenápadně prohodili žezlo jednoho z králů za vějíř jedné dámy, což byl otevřený
výsměch postavě Kateřiny Medicejské, o níž se říkalo, že vládne za svého muže (a poz-
ději i za své syny).

Příkladů kuriózních karet pocházejících ze světa bychom našli mnoho. Každá vel-
ká historická událost více či méně měnila celkový vzhled karet, postavy z panovnických
rodů byly nahrazeny vojáky, mysliteli či antickými filosofy. Vraťme se však do naší
vlasti.

Časově nejstarší památkou tohoto druhu u nás je zřejmě „Nová piketní hra“, o kte-
ré se píše v polovině 40. let 17. století v rukopise pocházejícím z rakovnického archivu.
Zde místo karetních figur běžného způsobu vystupují „král z Frankrejchu“, „kardinál
Rachatyka“(nejspíše Richelieu), „kníže Safoji“ (savojský) a další postavy, o nichž se
tradovalo, že byly prý samy vášnivými hráči. Toto tedy byla první *zmínka* o takovýchto
kartách.

První skutečné *listy* tohoto typu vydal roku 1810 pražský kartýř Matouš Ro-
thmiller. „Je to souprava taroků s výjevy bitvy u Ogruně (Aspern), jejíž výsledek pro
rakouské zbraně do té míry příznivý, že přivodil první porážku Napoleonovu, rok před
tím vzrušil celou evropskou veřejnost“ (Honl, I.: *Z minulosti karetní hry v Čechách*.
Nákladem Vladimíra Žikeše, Praha 1947. s. 68).

Další takové karty jsou z roku 1848, z dílny pražského výrobce Jana Grabingera.
Dochovaly se nám dvojce. Jedny s motivy slovanskými, apostrofujícími svatodušní sjezd
konaný r. 1848 v Praze, druhé, nazvané rovnoprávnostní trapulky.² Našli bychom na
nich například postavu Jana Žižky.

Následující doba nám přinesla ještě například karty s motivy národními, krajovými
a místními, např. Pražské karty navržené ve dvacátém století Artělem pro firmu Ritter a
spol. (obr. 5a, 5b). Konkrétně tyto karty jsou velmi zajímavé. Jako krále zde můžeme
vidět pražské stavitele Matěje Rejska, Matyáše z Arrasu, Petra Parlěře a Kiliána Dien-
zenhofera, ostatní figury znázorňují slavné pražské sochy (např. student z Klementina,
Turek z Karlova mostu apod.), číselné hodnoty jsou zdobeny pražskými domovními

znameními, stejně tak i esa, ovšem s výjimkou srdcového, na němž je znak Starého Města Pražského.

Neopomeňme však i další karty zhotovené dlouhou řadou významných umělců. Z nejstarších jsou to karetní listy ryté Karlem Hoffmannem, další, kreslené Mikolášem Alšem (obr. 6a, 6b) a podobně. Takové karty, jak víme, vznikají dodnes.

Přestože většina z těchto pokusů byla poměrně zdařilá, mají tyto karty hodnotu spíše sběratelskou. Pro karbaníky byla a stále je rozhodující především hra samotná a dokonalý požitek z ní. Jen málo jim záleží na estetické stránce karetních listů, a už vůbec je nezajímá připomínka nějaké aktuality nebo historické události.

Důvodem toho, že se tradice karetních symbolů a znaků po staletí udržuje, je také zvyk hráčů. Pohodlněji se hraje s kartami, které člověk dobře zná. Karbaníci si při hře často nechávali vyčuhovat pouze růžky jim dobře známých karet, podle nichž se snadno orientovali. Jakýkoli zásah do vzhledu karet byl tedy nevíтанý. Přesto jsou ale tato zpracování velice cenná a často se stávají i vyhledávanou raritou.

² Název vznikl dle hry Trappola. Italské karty používané při této hře se též nazývaly „trapule“ či „trapulírky“

2 Druhy karet

Druhy karet už jsme z části naznačili v předchozích kapitolách. Pro úplnost by však – domnívám se – bylo dobré, abychom si uvedli jejich celý výčet a ukázali si hlavní rozdíly mezi nimi.

2.1 Evropské karetní listy

V Evropě se nejvíce rozšířily tři základní typy karet, a to francouzské, německé a italské. Vezmeme-li v úvahu i nepatrně odlišné karty španělské a švýcarské, můžeme mluvit o pěti typech, ke kterým v případě italských a francouzských karet můžeme připočítat i taroky, které vznikly doplněním standardního balíčku o 22 tarokových karet.

Francouzské karty mají jako symboly barev kára (někdy káry, údajně se tento tvar hojně používal ve Francii mezi 12. a 15. stoletím na chrámových dlažbách a do karet byl přenesen záměrně, jako symbol kněžiště v chrámech, tedy místa, kde byli pohřbíváni bohatí a mocní), srdce (symbol církve), kříže (trefy, jetel jako potrava pro prasata představoval chudinu) a piky (připomínající špičky kopí byly symbolem aristokracie) a jejich hodnoty jsou od 2 do 10 + J (z anglického *Jack*, kluk), Q (z anglického *Queen*, dáma, královna), K (z anglického *King*, král), A (z anglického *Ace*, eso). Pokud jde o žolíka, ten se objevil až v 19. století v USA jako součást standardního balíčku francouzských karet.

Německé karty znázorňují barvy kule (rolničky, bubny), srdce (červené), žaludy a listy (zelené) a hodnoty jsou: 7 až 10 plus spodek (*unter*, kluk), svršek (*ober*, filek), král, eso.

U karet **italských** najdeme jako barvy denáry (mince), kopy (poháry), baštony (hole), špády (meče, šavle) a hodnoty 1 až 10 plus *fante* (pěšák), *cavallo* (jezdec), *re* (král), u karet **španělských** pak mají barvy stejné názvy jako u karet italských, liší se ale grafickým ztvárněním (obr. 1) a hodnoty 1 až 9 plus *sota* (sluha), *caballo* (jezdec), *rey*

(král). Na **švýcarských** kartách nalezneme kule, růže, žaludy, štíty a hodnoty od 2 do 9 plus praporec (*banner*), spodek (*unter*), svršek (*ober*), král (*könig*).

U **tarokových** karet závisí barvy i hodnoty na zemi původu.

2.2 Arabské karetní listy

Emblematika čtyř základních barev je u arabských karet vyjádřena mincemi, poháry, holemi na pólo a meči, hodnoty pak jsou od 2 do 10 plus *na'ib thani* (druhý zástupce), *na'ib* (zástupce), *malik* (panovník).

2.3 Asijské karetní listy

Sem patří karty **indické** (Dasavatra a Ganjifa), **čínské** (dominové, peněžní – Dongguan pai, Kwan pai, Sung, Hakka pai, Majiang, To tom, šachové karty – Chü-ma-p'ao p'ai, Hung p'ai, Shuang-chin p'ai, Pien-chin p'ai), **japonské** (Kai awase, Uta karuta – básnické karty, E-awase karuta – obrázkové karty, Iroha katura – abecední karty, Výukové karty, Hana karuty – květinové karty) a **korejské** karty (T'u-čon)

2.4 Věštecké karty

Zřejmě není nutné vysvětlovat, že se jedná o hrací karty, které se používají k předpovídání budoucnosti. Pro věštění je poprvé použili pravděpodobně Cikáni a významně tím napomohli rozšíření hracích karet po Evropě.

„Nejznámější, mystikou zahalené karty, jsou karty **Tarotové**³, které jsou naprosto identické s italskými tarokovými kartami piemontského typu.“ (*internetový zdroj*: http://cs.wikipedia.org/wiki/Hrac%C3%AD_karta) Jsou to tedy karty s barevnými symboly italskými, hodnotami 1 – 10 plus *fante*, *cavallo*, *re*, trumfy jsou *matto* a *XXI.-I*.

2.5 Kouzelnické karty

Karty kouzelnické jsou „listy“ se speciální úpravou pro – nejčastěji – cirkusová kouzla a triky. Používají se například karty měnící barvy a vzory na reversu (tzv. „marvellky“) nebo velké, ručně malované tzv. „ukazovací karty“. Většinou vycházejí z typu francouzských karet.

³ Rozdíl mezi tarotovými a tarokovými kartami *může* být v tom, že karty tarotové nemusí obsahovat symboly barev, k věštění z nich stačí jen označení figur. Ty zpravidla nebývají totožné s klasickými figurami.

3 Mariášové karty

Německým kartám někdy také říkáme mariášové. Tento název je odvozen od jedné z nejoblíbenějších karbanických her, mariáše (slovo „mariáš“ původně označovalo „svatbu“). „Mariášky“ obsahují 32 listů čtyř barev. Červené jsou pak hodnoceny coby trumfy, výš než ostatní barvy, a proto se jim také někdy říká „lepší“ nebo „dražší“. Mariáš se hraje většinou jednohlavými kartami, ale existují i karty dvouhlavé, u nás hojně používané zejména na Moravě.

3.1 Symbolika barev

Na kartách označují příslušnost jednotlivých listů k barvám čtyři základní symboly. Tyto symboly se objevují v pěti definitivních podobách, ke kterým Evropa dospěla již někdy kolem roku 1500 (obr. 1). Už letný pohled do této tabulky „dokazuje mimo jakoukoli pochybnost vzájemné propojení celé evropské karetní tvorby“ (Omasta, V., Ravik, S.: *Karty, hráči, karetní hry*. Levné knihy KMa, Praha 2005. s. 60).

My se zde ale zaměříme na symboly na kartách mariášových. Mluvíme-li o dvou nejhojněji používaných typech těchto listů, tedy o klasických kartách jednohlavých a dvouhlavých, je logické, že, liší-li se jejich celkové grafické ztvárnění (obr. 7), rozpoznáme od sebe i jednotlivé symboly barev (obr. 8). Tento jev je však podstatný spíše pro esteticky vnímavé hráče, nikoli však pro hru samotnou.

Konkrétní pojetí symbolů čtyř kamenů německého typu bylo a je rozdílné. Podle verze pocházející z literatury jsou srdce symbolem církve a církevního stavu vůbec. Rolničky představovaly v dobách gotiky častou a velmi hojnou ozdobu na šatech šlechty. Historikové (a já si dovoluji se k této verzi přiklonit) se tedy domnívají, že tento módní doplněk se stal symbolem celého stavu. Žaludy pak, jako dar přírody, jsou zřejmě symbolem rolnické profese a listy pravděpodobně reprezentují měšťanský stav nebo svobodné obyvatelstvo té doby.

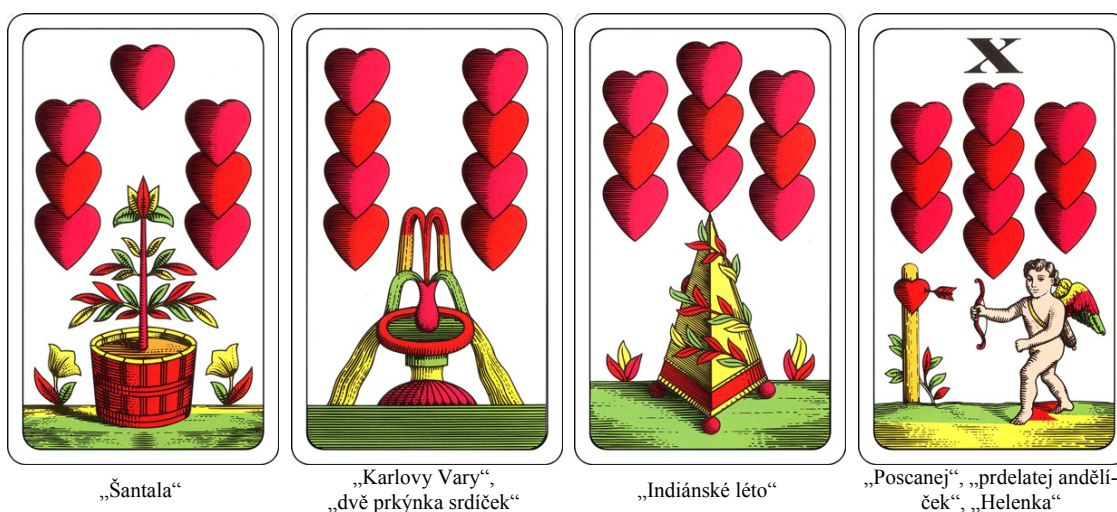
3.2 Hodnoty na kartách

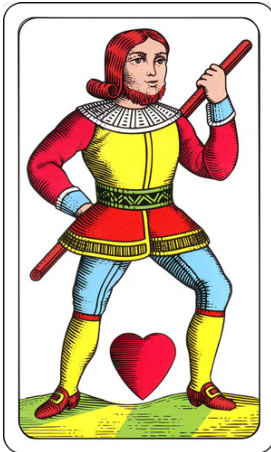
Sled hodnot vypadá takto: 7, 8, 9 jsou takzvané „plívy“, „plinery“, či „honey“. Za nimi následuje 10, v mariáši druhá nejvyšší karta, poté už přichází figury spodek, svršek a král a nejvyšší list, eso.

Bylo by až trestuhodné mluvit o mariášových kartách a nezmínit se o neopakovatelné terminologii, kterou hráči mariáše běžně používají (tyto slangové výrazy jsou dokladem atmosféry prostředí, kde se karty hrály). Karbanický slovník je velmi pestrý, má své – často vtípné - termíny pro pozvání ke hře, pro míchání a vynášení karet, nepřeberné množství prupovědek a narážek v průběhu hry či při závěrečném zhodnocení hry. Zde si dovoluji doporučit libovolné knihy Omasty a Ravika, případně knihu Ladislava Vereckého *Kdo víc vsadí, ten víc bere* (v níž zpovídal zarytého valchaře Michala Horáčka), kde najdeme celkem ucelené slovníčky valchařských pojmů.

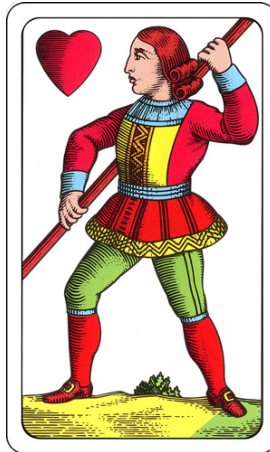
V této kapitole, týkající se přímo jednotlivých hodnot karetních listů si uvedeme příklady všeobecných názvů karet i jejich názvů konkrétních. Obecně je **sedma** v řeči karbaníků „pinda“, **osma** „polib prdel kosům“, **devítka** „minela“, **desítka** „pětka“, **spodek** „kopša“, „důlek“, „důlník“, **svršek** je „filek“, „dáma“, „hůrek“, „horník“ či „sifilous“, **královi** se říká „čtřka“, „kódl“, „monarcha“, „Karel“ a **esu** „bidlo“.

Konkrétní pojmenování jednotlivých listů je tradiční, nejčastěji odvozeno od zobrazených figur. My si ho zde představíme tak, jak je uvedeno na předsádce knihy Ladislava Vereckého:

„Červenáček“

Filek

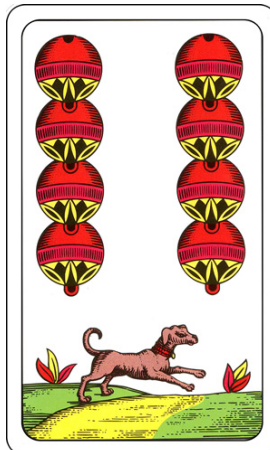
„Otec vlasti Karel IV.“
„menstruační rada“

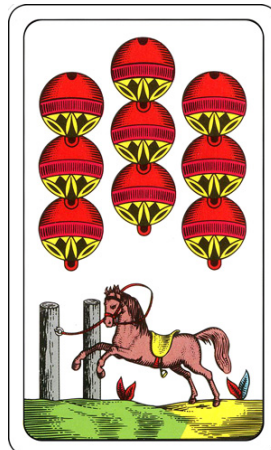
„Vinohradské eso“

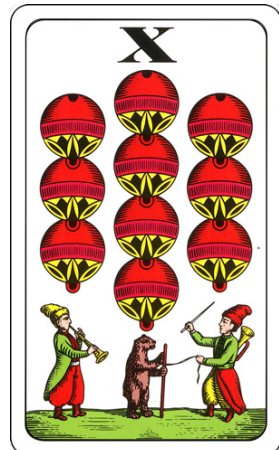
karta nemá speciální název

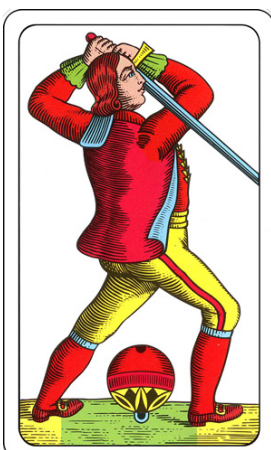
„Skákal pes přes oves“,
„veselej pes“, „osma z kosma“

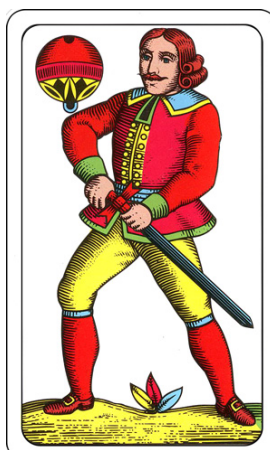
„Kůň v zeli“, „kobyly ve skoku“,
„panoš“, „karavela“

„Tancující medvědi“, „medvěďák“,
„blběj medvěd mezi Číňany“

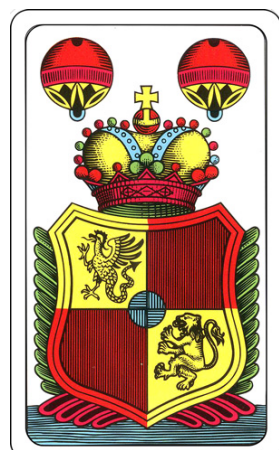
„Patron švorcáků“

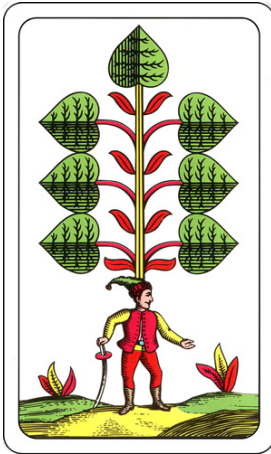
Filek

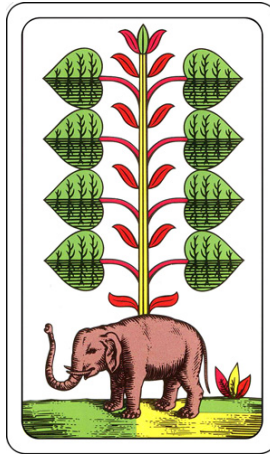
Kráľ

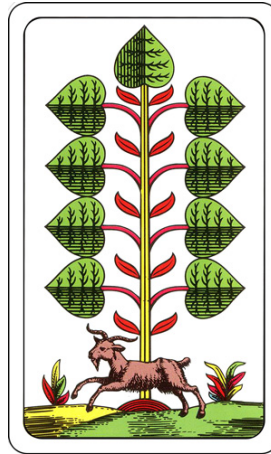
Toto eso býva nazývané
„peněžní“

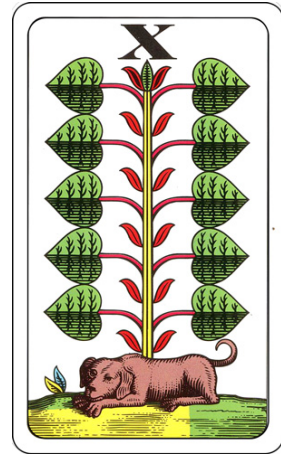
„Kašpárek“

„Slona viděti, radost mítí“

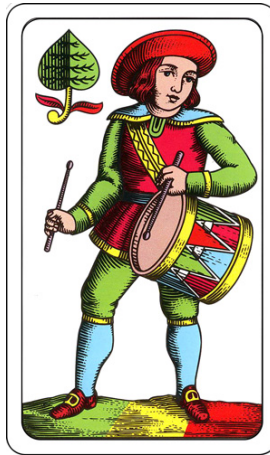
„Kozina“

„Spící pes“

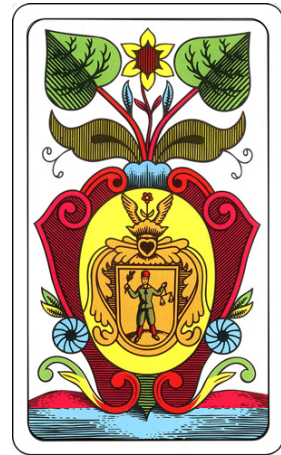
„Filmař“

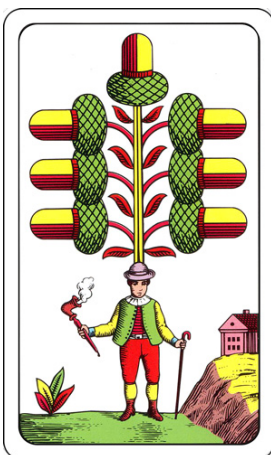
„Tluče bubeníček“

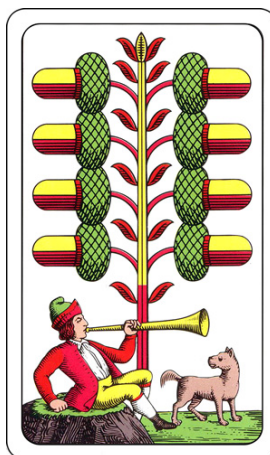
Král

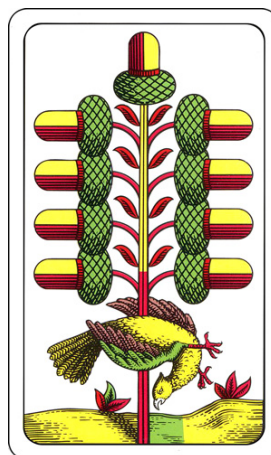
„Patron zelinářů“,
„Gran Chaco“

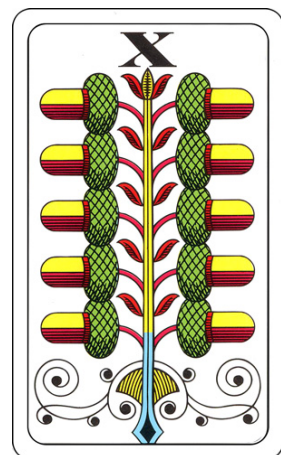
„Čibuk“, „fajfka“

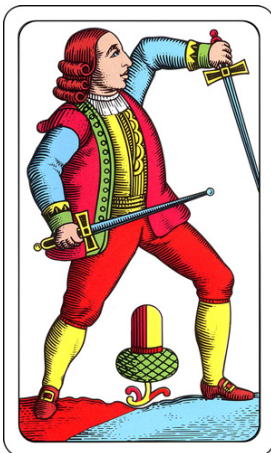
„Sedí na prdeli a troubí“

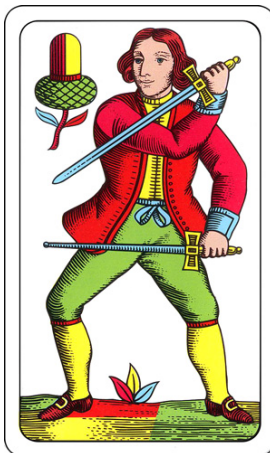
„Mrtvej pták“

„Katolička“

Spodek

Filek

„Bezvouselj“

„Zvíře“, „Kuba“, „Maxa“,
„Kočičák“, „Pepi Bican“

4 Karetní hry

4.1 Co je karetní hra

„Karetní hra je ritualizovaný boj, nebo chcete-li utkání, vzájemné měření, zápas, ke kterému se užívá karet podle předem dohodnutých pravidel“ (Svoboda, T. a kol.: *Oficiální pravidla karetních her*. Eminent, Praha 2002. s. 18). Karetní hru charakterizují pravidla, která určují počet hráčů, případně jejich vztah, druh karet a způsob, jakým hráči ve své hře s kartami nakládají a jakým se rozhoduje o vítězi či poraženém.

4.2 Druhy karetních her všeobecně

Karetních her existují tisíce . Avšak „valnou většinu z nich můžeme převést na nevelký počet vskutku originálních, původních her, z nichž byl vlastně odvozen celý tento přebohatý rodokmen“ (Omasta, V., Ravik, S.: *Velká kniha karetních her*. Regia, Praha 2000. s. 11) Několik prvků mají dokonce společné všechny, nebo alespoň převážná většina z nich: míchání karet, snímání, rozdávání či počítání skóre.

Karetní hry se neustále vyvíjejí. „Objevily se o něco více než před tisícem let, v Evropě před necelými sedmi sty lety, a po celou dobu vznikají nové a nové druhy her a jejich varianty. Žádná hra se ve stejné podobě obvykle nehraje déle než několik desítek, v ojedinělých případech stovek let.“ (Svoboda, T. a kol.: *Oficiální pravidla karetních her*. Eminent, Praha 2002. s. 29)

Karetní hry můžeme dělit podle toho, jsou-li spojené s veřejným ohlášením závazku (sem patří například i mariáš), s počtem uhraných zdvihů či s otevřeným vykládáním karet. Valchaře však bude nejspíš zajímat rozdělení her na soutěžní, komerční či hazardní. Hry soutěžní jsou hry, které se nehrají o peníze. Od Michala Horáčka se dovídáme, že „hazardní karetní hry se dělí na valchu a na komerční karetní hry“. „Všechny se hrají o peníze. Je tu však jeden důležitý rozdíl: zatímco v komerčních hrách (patří k nim například ještě žolíky, zrychlené žolíky a ferbl, darda, bulka, whist a zejména fantastický cenr) se obehrávají hráči navzájem, na valše hrají proti bance. Ta má proti

hráčům jistou, ne však podstatnou matematickou výhodu, kdežto v komerční hře jsou šance všech hráčů rovné.“ (Verecký, Z.: *Kdo víc vsadí, ten víc bere aneb Pravdivé příběhy a jiné výmysly o Michalu Horáčkovi*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002. s. 65)

Karetní hry lze také třídit podle podstaty jejich zaměření. Můžeme najít hry určené ke hře v kruhu rodinném, nebo hry vzdělávacího charakteru, díky nimž si děti cvičí například počty, logiku a kombinatoriku.

4.3 První karetní hry u nás

První hra, která je v našich dobových pramenech zmiňována, je Flus. Zpráva o ní pochází již z roku 1512. Tato hra se stala zdrojem dohadů řady badatelů. O jakou hru se ve skutečnosti jednalo ale stále nevíme. Další hrou byl Strašák, který se výrazně podobal pozdějšímu Ferblu (tato hra se rozšířila i do okolních zemí).

„Roku 1586 jsou zmiňovány „Triumphus hispanicus“ neboli „Španielská hra“, což nebyly Taroky, jak se řada historiků mylně domnívá, ale dávný předchůdce her typu dnešního Bridže“ (Svoboda, T. a kol.: *Oficiální pravidla karetních her*. Eminent, Praha 2002. s. 16). Jiné dvě hry jsou nám známy ze sedmnáctého století. Jsou to Hromádky (r. 1609) a Pikety (r. 1610).

Bohužel, přesných a důvěryhodných pramenů nemáme mnoho, proto se nebudeme pouštět do bližšího rozebírání jednotlivých her a naši exkurzi do minulosti zakončíme pouhým výčtem pozdějších her, kterými byly například Fanz, Lancknecht či Trappola (o té víme jen tolik, že podle ní bývaly italské karty, které se při této hře používaly, nazývány trapulemi, trapulkami nebo trapulírkami).

4.4 Hry s mariášovými kartami

Jak už víme, mariášových karet je 32, můžeme je tedy dobře používat i k hrám, které se běžně hrají s kartami piketovými. Některé hry se hrají dokonce se dvěma, výjimečně i se třemi balíčky naráz. Samozřejmě jsou ale hry, které byly a jsou určeny primárně kartám německým.

Nejrozšířenější takovou hrou hranou na našem území i mimo něj je pochopitelně mariáš. **Mariáš** bychom dokonce mohli nazvat naší národní karetní hrou, nežádka hranou jak v českých hostincích, tak na tajných valchách. Hraje se mariáš volený, křížový, licitovaný, mariáš ve dvou nebo na počítači.

Další valchařskou „klasikou“ jsou podle Michala Horáčka **Gottes** (jinak zvané „Boží požehnání“), **Macao** („makao“, „máčko“, „kočka“) a **Moje teta, tvoje teta** („Meine Tante – deine Tante“). Mezi všeobecně oblíbené hazardní hry však patří i **Hromádky**, **Oko**, **Sedma**, **Skat**, **Ovčí hlava** či **Ferbl**. Pokud ale karetní hrou nechceme vydělávat, pak můžeme hrát jen pro potěchu například **Prší**, **Rychlík**, **Švindl**, **Zamrzlého**, **Dudáka**, **Srdcový list** a dlouhou řadu dalších.

5 Výroba karetních listů

5.1 Materiál

K výrobě karet se zpočátku používalo rozličných materiálů. Dochovaly se nám zmínky o kartách malovaných do skořápek mušlí, na vyčiněné zvířecí kůže nebo na dřevěné destičky. Nejrozšířenějším materiálem se ale stal papír.

Papír se používal buď rovnou silný (říkalo se mu kartový), nebo se karty tiskly na papír tenký a ten byl dodatečně kašírován na karton. V obou případech se muselo pamtovat na to, aby nebyl v papíru žádný kaz, který by hráči umožnil zrakem či hmatem kartu rozeznat od ostatních.

5.2 Tajemství kartýřských dílen

Karetní hra se šířila velmi rychle, bylo tedy nutné začít karty vyrábět – jak se říká – ve velkém.

„Na Vltavě při pravém břehu za Poříčskou branou bývala papírna, náležející obci Starého Města pražského. Tu papírnu r. 1534 obec pronajala Hanuši Freyovi, jenž tím zároveň získal právo sám jediný to řemeslo na Starém městě provozovati a výrobky své prodávati.“ (Honl, I.: *Z minulosti karetní hry v Čechách*. Nákladem Vladimíra Žikeše, Praha 1947. s. 83) Svého monopolního postavení tento obchodník využíval celoročně, kromě výročních trhů, kdy bylo dovoleno papír dovážet. Protože karty jsou také vyrobeny z papíru, vztahovalo se toto právo i na ně. Nikdo jiný nesměl do Starého Města dovážet k prodeji „kartův malovaných ani nemalovaných“ (Honl, I.: *Z minulosti karetní hry v Čechách*. Nákladem Vladimíra Žikeše, Praha 1947. s. 83). Tato smlouva nám krom jiného také prozrazuje, že karty byly buď jen černobílé nebo také kolorované, což se ovšem při tehdejších možnostech mohlo dít jen ručně.

Kolorování karet měli na starosti buď iluminátoři, nebo specializovaní malíři, kterým se říkalo **kartýři**, **kartnéři** či **kartáři**. Ti vybarvovali kontury ručně kreslených a později tištěných obrázků, obratnější z nich si sami vyřezali obrázky do dřeva, vytiskli a

pak vymalovali. Některé karty (například karty nalezené v Černé věži v Praze) jsou kolorovány s použitím šablon. Barvy bývaly dané, přesto si ale kartýř práci někdy usnadnil a použil tu barvu, kterou měl náhodou po ruce, a ne tu, která by se k přirozené povaze zobrazeného předmětu lépe hodila.

Se vzrůstajícím zájmem o karty vzrůstal také počet kartýřů, a tak se od jediného doloženého kartýře ze 14. století dostáváme k počtu 23 kartýřů ve století 18. „Výrobci karet měli v Praze svůj cech, k němuž náleželi a jemuž musili platiti příspěvky i výrobci karet usedlí v jiných městech, kde pro malý počet nemohli utvořit samostatné společenstvo (v Jindřichově Hradci, Plzni, Českých Budějovicích a Rabštyně).“ (Honl, I.: *Z minulosti karetní hry v Čechách*. Nákladem Vladimíra Žikeše, Praha 1947. s. 87) K podpoře domácích kartýřů byl dokonce vývoz karet ze země usnadňován vládními opatřeními a dovoz karet z ciziny byl od r. 1785 zakázán.

Dovolte mi teď vrátit se o pár století do minulosti a navštívit kartýřskou dílnu (obr. 9). Najdeme zde pár ručních lisů a mistra kartýře, který cosi lepí. Dovídáme se, že jen část potřebného tuhého papíru kupuje přímo z papíren a část si zhotovuje sám slepením tří archů. Prostřední z nich bývá hrubší a oba zevní jsou hladké a opatřené konturami jednotlivých karet a reversu (tyto kontury jsou buď z rytých desek či špalíků, nebo z ocelorytiny), přičemž celá karetní hra nebo alespoň její polovina je vždy na jednom archu a rozřezává se až nakonec. Po nalepení se karty uhladí, protáhnou lisem (pro odstranění přebytečného lepu) a pověsí na háčky na dlouhé latě pod stropem, aby vyschly. Potom přichází fáze kolorování. To se nejčastěji dělá pomocí šablon (tzv. patronů), vyřezaných v silném, lněným olejem napuštěném papíru. Mistr zpravidla mívá připravených více druhů barev, podle toho, za jakou cenu chce prodávat hotový výrobek. Pro lepší druhy karet používá mistr dokonce i ochranný nátěr (ředěná voda s tzv. benátským mýdlem z olivového oleje a louhu sodného) a karty znovu suší. Poté se karetní listy vyhlazují skleněnou koulí (či achátem) pověšenou ze stropu, dokud nezmizí všechny nápadnější nerovnosti. Karty se rozstříhají, vyřadí se defektní kusy a balíček karet se dá do lisu. U lepších karetních balíčků kartýř ještě hoblíkem zakulatí rohy karet a případně použije i zlatou folii.

Vrátíme-li se k obecnějšímu pojednání o výrobě karet, nesmíme zapomenout na vynález barevného tisku, který onu výrobu značně usnadnil a také zlevnil. Tím vzalo kartýřské umění za své. Barevné karty se tiskly nejprve litograficky, dnes zvítězil tisk ofsetový, jenž má tu přednost, že na kartě nezanechává hmatem zjistitelný reliéf.

6 Hráči

Hráčem se stává kdokoli, kdo hraje karty, ať už jen tak, pro zábavu, nebo pro ukrácení dlouhé chvíle. Avšak karbaníkem a valchařem je pouze ten hráč, který se účastní hry hazardní, tedy hry o peníze.

Kde se bere ta obrovská moc, kterou nás karty lákají ke hře? Zřejmě pramení z odvěké touhy soutěžit a vyhrávat. Domnívám se, že to vše má pravděpodobně původ už v pravěku, kdy se člověk řídil pudy a instinktivně chtěl být nejsilnějším samcem či samicí kmene. Tehdy se naučil soupeřit a už tehdy chtěl zvítězit (někdy i lstí).

Kdybychom však hlouběji pátrali po tajemství svého okouzlení karetní hrou, došli bychom i na další příčiny. Jednou z nich je například to, že se nám karty vejdou do kapsy a téměř nic neváží, snadno nás tedy provázejí na cestách. „Můžeme si s nimi hrát sami, ve dvou, ve třech nebo ve čtyřech. Pomáhají vytvářet pouta mezi lidmi.“ (Ravik, S.: *Mariáš*. ASTROSAT, s. r. o., Praha 1996. s. 7) Navíc v kartách kromě hráčského umu spolupůsobí i náhoda a to je také lákavé.

6.1 V historii

O hráčské vášni se toho mnoho dovídáme z literatury, a to jak z literatury faktu, kde se píše zpravidla o hráčích nepoctivých (tzv. „čtverácích“) a o zákazech karetních her, tak z beletrie (myslím, že není nutné uvádět zde příklady takových děl, neboť si jistě každý hravě vybaví nejméně jednu knihu, ve které se hrají karty). Velmi často je zde karetní hra spojována s postavou ďábla, který svou falešnou hrou vítězí nad chudáky, kteří vsadili svou duši. Karban je také velmi častou inspirací pro hudební skladatele, malíře (vzpomeňte si např. na obraz *Hráči karet* od Paula Cézanna nebo *Falešného hráče* od Georga de La Toura...), grafiky a vůbec umělce všeho druhu.

Karty byly zábavou pro všechny společenské vrstvy. Hrávalo se v armádě, v námořnictvu, u královských dvorů, ve šlechtických salonech, i u hospodských stolů.

Máme záznamy o karbanících, kteří prohráli veškerý svůj majetek, včetně košile a jeden hráč šel dokonce tak daleko, že dal v sázku svou vlastní ženu. Často se také v důsledku nařčení z falešného hráčství strhla v hospodě bitka. O skutečném karetním zánícení ale vypovídá případ hráče, který karban miloval natolik, že se nedokázal smířit s faktem, že by ho od karetního stolku měla odloučit smrt. A tak, když ležel na smrtelném loži, požádal, aby „po smrti z jeho kostí nový pas udělali, s koží pak jeho stůl k hraní přikryli a tak při každé hře na něj pamatovali“. (Omasta, V., Ravik, S.: *Karty, hráči, karetní hry*. Levné knihy KMa, Praha 2005. s. 42)

Zvláštním průlomem do praxe karetních her v Čechách bylo v 18. století zřízení legální herny, která stála v pražských Kotcích. Měli do ní přístup jen šlechtici a vyšší důstojníci a taxy sesbírané u stolků v této herně se téměř celé využívaly pro financování místního sirotčince.

Zřejmě i na základě zkušenosti s tímto kasinem se začíná od 19. století hraní karet více organizovat. Pro určité hry vznikají kluby a celé svazy, některé dokonce na národní úrovni, což s sebou přináší i profesionalizaci hráčů.

6.2 Dnes

Ve dvacátém století nastává (především v důsledku rozvoje elektronických médií) celosvětový útlum hraní karet, s klesající kvantitou ale roste kvalita. Profesionální hráči stále soutěží a řada z nich si hrou velmi dobře vydělává.

O hraní karet na přelomu 20. a 21. století zasvěceně vypráví valchař Michal Horáček v knize L. Vereckého *Kdo víc vsadí, ten víc bere*. Dovolím si zde náročnějšího čtenáře na tuto knihu odkázat, protože povídání o „valše“⁴, „poluntérech“⁵, „chábrech“⁶, „válcích“⁷ a dalších je nesmírně zajímavé. Z důvodu jeho velkého rozsahu jej zde však nemůžeme uvést celé. Alespoň ukojím čtenářovu zvědavost týkající se valchy v naší současnosti. Na otázku, zda valcha stále žije, odpověděl M. Horáček v roce 2002 takto: „Jeden čas jsem slyšel, že skomírá. Teta (jde o hru Moje teta – tvoje teta, pozn. aut.) se prý dávala jen na dvou místech v celé Praze. Ale teď snad prožívá určitou renesanci.

⁴ Valcha je společný výraz pro několik hazardních her, v nichž stojí proti sobě banka a hráči. Tyto hry se obvykle hrají v zadních místnostech restaurací po zavírací hodině, případně v soukromých bytech.

⁵ Poluntérem bývá označován hráč, který hraje proti bankéři.

⁶ Chábr – spojenec ve hře, který se nezrazuje.

⁷ Válec je hráč, který „má srdce“ a umí vsadit hodně vysoko.

Lidi už asi mají dost nablýskaných kasin a vracejí se do zadních lokálů a ke „koberům“⁸ do bytů. Ta pokoutnost je asi součástí hráčského vzrušení.“ Zároveň ale také přiznává, že valcha už není to, co to bývalo: „Minimální sázka dnes dělá pět set. Za mojí éry (tím myslí polovinu 20. století – pozn. aut.) to bylo pětadvacet korun. Také hráči prý dnes už nemají tak vybrané mravy. Občas mezi nimi nechybí ani cizinci z východu, kteří nosí palné zbraně. Za mých časů měli „poluntěři“ holé ruce.“ (Verecký, Z.: *Kdo víc vsadí, ten víc bere aneb Pravdivé příběhy a jiné výmysly o Michalu Horáčkovi*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002. s. 75)

Novým fenoménem příznačným zejména pro 21. století je hraní karet „bez karet“. Většina nejhranějších karetních her už má svou elektronickou verzi, kterou si hráči můžou zahrát proti počítači nebo po síti proti jiným hráčům. Dokonce se i prostřednictvím kreditních karet šíří internetový hazard. Kasina a nonstop otevřené herny nás lákají ke hře nejen u karetního stolku, ale i na automatech, kde se často také setkáváme s obdobou či spíše nápodobou některé karetní hry. Po světě chodí řada chorobných hráčů, kteří mají – jak se říká – z ostudy kabát a dluhy kam se podívají. Jako by se od dob prohraných lněných košil nic nezměnilo.

⁸ Koberou bývá mezi hráči označován člověk, který propůjčuje svůj byt valše.

7 Vlastní práce

Jak už jsem napsala v úvodu, karty mě vždy lákaly. Ne že bych byla tak vášnivým hráčem, to ne. Ale přiznejme si, že karty mají veliké kouzlo. Není divu, že bývají nazývány ďáblnými obrázky. Vždyť přitahují ke hře zvláštní, skoro nadpozemskou, silou již po staletí. Nemálo hráčů přišlo díky karbanu o všechn svůj majetek a přesto hrají dál. Fascinuje mě moc těchto malých kartiček, které vypadají navenek tak nevinně.

Existuje pár již zažitých typů karet, se kterými se hrají hlavně hry hazardní (z důvodů, které jsme si uvedli v kapitole č. 2.4.3). V téže kapitole se také čtenář dočetl, že se nemálo umělců snažilo o osobité pojetí karetních listů a také já jsem chtěla tyto magické obrázky ztvárnit po svém.

7.1 Návrhy

V tom, jaké hlavní téma bude všechny karty spojovat, jsem měla jasnou představu od samého začátku. Co jiného by se hodilo na „čertovy obrázky“ víc, než peklo?

Zamýšlela jsem se také nad tím, komu budou mé karty určeny. Vzhledem k mé budoucí pedagogické profesi jsou mou primární cílovou skupinou děti. Chtěla jsem tedy zvolit jednotlivé obrázky tak, aby se děti netřásly při hře hrůzou (proto jsou zde čerti veselí cirkusoví artisté a klauni) a zároveň aby si přišli na své i jejich rodiče.

A tak jsem vzala do ruky tužku a papír, ujasnila si rozměry karet (vycházela jsem z klasických mariášových karet, vzhledem k volbě techniky jsem je použila ve zvětšeném měřítku) a pustila se do práce.

7.2 Volba techniky

Hned se zrozením nápadu vytvořit soubor karetních listů bylo jasné, že technika, kterou použiji při jejich realizaci, bude technikou grafickou. Váhala jsem mezi mědirytem a linorytem. Nakonec jsem se rozhodla pro linoryt, který částečně vychází z původní kartýřské techniky - dřevorytu, materiálem se však více blíží naší moderní době. Linoleum je materiál tvárnější, vzhledem k velkému počtu karet, které jsem zpracovávala, jsem tedy zvolila právě tento materiál.

Postup práce při realizaci matric a následných tisků byl standardní.

7.3 Rozvržení figur

Konečně se dostáváme k symbolice jednotlivých karet. V mé práci nejsou figury jen tak nahodilé, jak by se mohlo zdát, ale mají svůj význam a smysl. V souvislosti se svým budoucím povoláním jsem se snažila dát kartám také trochu kritický podtext, ve kterém by děti mohly najít ponaučení.

Na **reversu** (zadní strana karet) vidíte erb, symbolizující peklo, a to jeho světlé i stinné stránky. **Esa** znázorňují Lucifera, knížete pekel, na trůnu. Na červeném esu se Lucifer vzhlíží v zrcátku. Symbolizuje marnivost. Kulové eso je zosobněný mamon, žaludové moc a zelené pokušení. **Králové** jsou symbolem čtyř karbaníků. Aby zde bylo zastoupeno také „slabší pohlaví“, **svršci** jsou čertice, všechny čtyři se nějakým způsobem vznášejí ve výšinách. **Spodci** jsou klauni. Jak vidíte, ne vždy stojí nohama pevně na zemi. Na **desítkách** jsou černé duše čtyř hříšníků, kteří falešně hráli karty, na **devítkách** zas najdeme d'ábla našeptávače, který svými radami způsobil smrtelníkům nejedno příkoří, a na **osmičkách** jsou čertovské vidle, jimiž čerti přehazují úpisy, prohrané lidmi v kartách. **Sedmičky** nás varují. Červená před smlouvou s d'áblem, kulová, která znázorňuje bránu pekelnou, je symbolem přísloví Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění, zelená „Nemaluj čerta na zeď“ a žaludová „Kam čert nemůže, nastrčí ženskou“.

7.4 Barevnost

Svůj karetní soubor jsem se snažila barevně zcelit. Vycházela jsem přitom z všeobecně přijatého úzu, že tráva je zelená, nebe modré atd., to opět pro přiblížení obrázků dětskému divákovi.

Pro pozadí karet jsem zvolila především barvy žlutou (žlutá se mi zdála nejvhodnější pro znázornění žaru nad plamenem), zelenou (tráva), béžovou (země) a modrou (vzduch). Jen u figur králů je pozadí zelené (přestože je tam vzduch); zelená zde má symbolizovat barvu karetního stolku.

Barevnost jednotlivých figur z části souvisí s klasickou lidovou pohádkou. Myslivec je zelený, král má rudý plášť s bílým hermelínem; u ostatních karet jsem popustila uzdu své fantazii, ovšem s ohledem na celkový dojem souboru.

K barevnému dojmu jistě přispěl i fakt, že jsem ke kolorování karet záměrně použila vodové anilínové barvy, které vynikají pestrými, sytými barvami.

7.5 Konečná adjustace

Pro závěrečnou adjustaci jsem zvolila rámy velikosti 50 x 70 cm, z neupravené bořovice. Jako výplň v nich není sklo, ale speciální druh folie, a to je – dle mého názoru – pro tento účel velmi praktické (rámy jsou lehké). Do každého rámu jsem umístila čtyři karty, vždy stejné hodnoty. K celému souboru ještě přikládám dokumentaci o tom, jak jsem při tvorbě karet postupovala (fotografie tisku apod.).

Závěr

Když jsem si téma karetních her vybírala, tušila jsem, že to bude práce velmi zajímavá. Ale informace, které jsem v průběhu plnění svého úkolu odhalovala, mnohonásobně předčily mé očekávání.

Objevovala jsem karty navržené malíři, karty plné vtipů, karty se zvířaty, květinami, ženami, politiky, dokonce i karty s recepty na štíhlou linii, či karty popsané Braillovým písmem... Vyrábějí se karty obrovské, malé (určené dětem) i miniaturní. Není tedy divu, že se karetní listy často stávají cílem sběratelů z celého světa.

Karty překračují veškeré bariéry, ať už jazykové nebo vytvořené nějakým jiným handicapem. Protože hra nezná rozdíly společenské ani věkové, usnadňuje vytváření pout mezi lidmi a někdy dokonce může jít i o přátelství na celý život.

Karetní hra nás provází už více než 600 let a je téměř každodenní součástí našeho života. Nevěříte? Kdo si myslí, že jeho se karetní svět nijak nedotýká, ať si zkusí vzpomnout, kdy naposledy „vsadil vše na jednu kartu“, kdy „vsadil na špatnou kartu“ a kdy „se karta obrátila“. Ano, karty se také staly běžnou součástí naší slovní zásoby. Ale „obratme list“.

Někomu karty přinesly obrovské výhry, někoho naopak připravily o veškerý majetek, o rodinu či dokonce o život. Naprosté většině lidí ale poskytly, poskytují, a myslím, že i do budoucna budou poskytovat, příjemné zpestření volného času, které nepostrádá napětí a vyžaduje logické kombinační myšlení i schopnost přetvářky a vcítění se do ostatních.

V průběhu práce na mém úkolu jsem odkrývala tajemství valchy, etiku skutečných skalních valchařů a kouzlo karetních her i karetních listů. Musím říct, že je to ohromně zajímavý svět plný argotu, tajných akcí, vášně, čistých i falešných hráčů, triků, peněz, bitek, ale především souznění, přátelství a lásky ke hře. A proto mi dovoluňte, abych svou práci zakončila první slokou písňového textu Michala Horáčka:

„Měsíc je jak Zlatá bulla sicilská.
Stvrzuje, že kdo chce, ten se dopíská.
Pod lampou jen krátce, v přítmí dlouze zas...
Otevře ti kobera a můžeš mezi nás.“

Použitá literatura

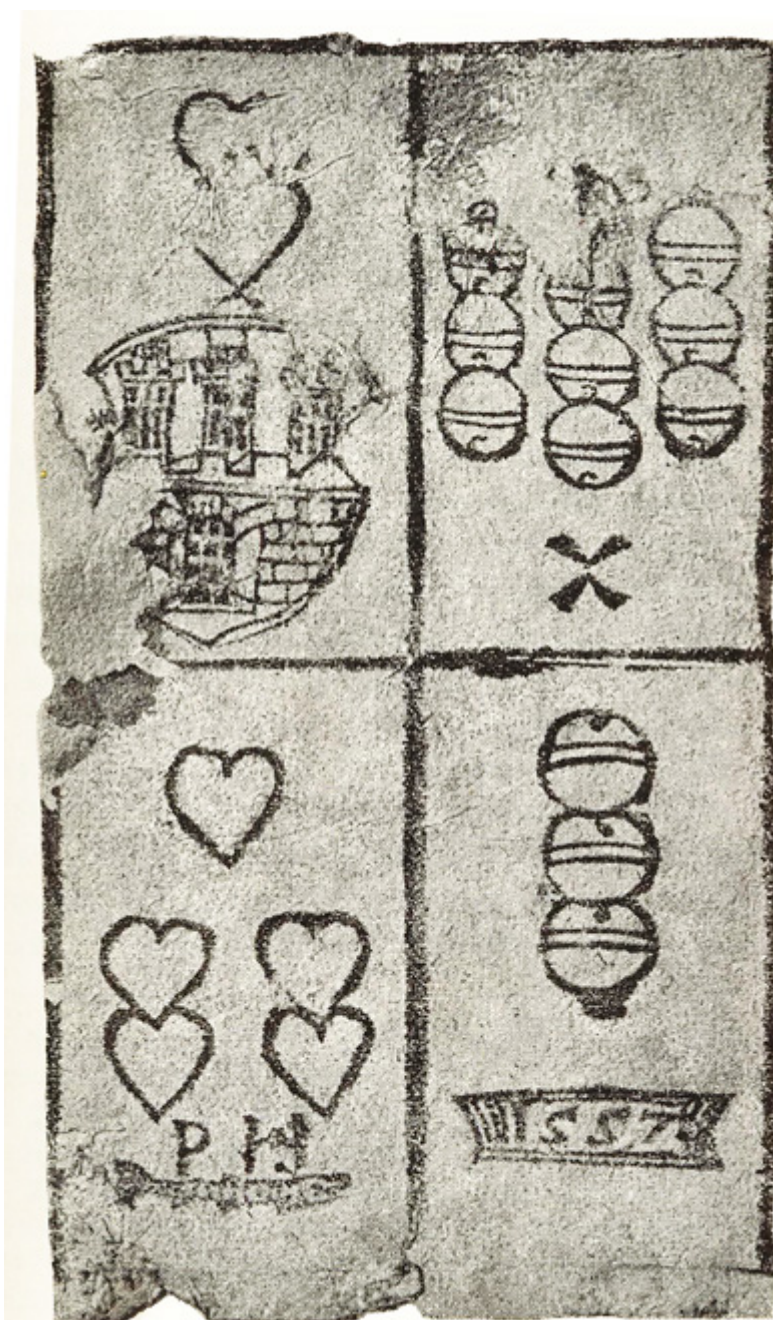
- Arrien, A.: *Velká kniha Crowleyho tarotu*. Synergie, Praha 1999.
- Banzhaf, H.: *Základní kniha o tarotu*. Pragma, Praha 1994.
- Barrett, D.: *Tarot*. Ikar, Praha 1998.
- Beránek, V.: *Kouzla bez opony*. Vlastním nákladem autora, Praha.
- Bias, C.: *Kabala, tarot a západní tradice mysterií*. Volvox Globator, Praha 1999.
- Bryden, D.: *Jak se pobavím s kartami*. Ivo Železný, Praha 1992.
- Bryden, D.: *Karty: Hádání budoucnosti – kouzla – pasiáns*. Ivo Železný, Praha 2000.
- Bürgerová, E., Fiebig, J.: *Tarot – Cesty štěstí*. Eugenika, Bratislava 1998.
- Crowley, A.: *Kapesní Crowley tarot*. Synergie, Praha 1999.
- Crowley, A.: *Thothův tarot*. Synergie, Praha 1999.
- Dayová, P.: *Tarot*. Volvox Globator, Praha 1998.
- Froněk, R.: *Mariáš: pravidla, triky, vtipy*. Fragment, Havlíčkův Brod 2006.
- Golick, M.: *50 karetních her pro bystré hlavy*. Portál, Praha 2005.
- Hager, G.: *Kapesní Rider Waite tarot*. Synergie, Praha 1999.
- Hager, G.: *Malá škola tarotu*. Synergie, Praha 1998.
- Hager, G.: *Velké orákulum. Syntéza tarotu a I-ťingu*. Ivo Železný, Praha 2000.
- Hoffmann, D.: *Die Welt der Spielkarte. Edition Leipzig*, Leipzig 1972.
- Honl, I.: *Z minulosti karetní hry v Čechách*. Nákladem Vladimíra Žikeše, Praha 1947.
- Chromý, S.: *Karetní triky a podvody*. Grada Publishing s. r. o., Praha 2005.
- Jayanti, A.: *Tarot v životě*. Volvox Globator, Praha 1996.
- Král, O.: *I-ťing. Kniha proměn*. Maxima, Praha 1996.
- Labohý, P.: *Mariáš od „A“ do „Z“*. Vydavatelství a nakladatelství Novinář, Ostrava 1990.
- Lasenic, P.: *Tarot. Klíč k imaginaci*. Trigon, Praha 1994.
- Lionnetová, A.: *Tajemství tarrotu*. Svojtka a Co., Praha 2002.
- Nakonečný, M.: *Lexikon magie*. Ivo Železný, Praha 1995.
- Omasta, V., Ravik, S.: *100+1 karetních her*. Slovart, Bratislava 1993.
- Omasta, V., Ravik, S.: *Karty, hráči, karetní hry*. Levné knihy KMa, Praha 2005.
- Omasta, V., Ravik, S.: *Velká kniha karetních her*. Regia, Praha 2000.
- Omasta, V.: *Pasiáns*. AVOMA, Praha 1991.

- Padma, M. D.: *Osho zen tarot*. Synergie, Praha 1998.
- Peschlová, J.: *Tarot. Univerzální návod k vykládání karet*. Synergie, Praha 1999.
- Ravik, S.: *Mariáš*. ASTROSAT, s. r. o., Praha 1996.
- Rohr, W.: *Tarot lásky*. Synergie, Praha 1999.
- Sharman-Burke, J.: *Tarot. Jak porozumět svému osudu prostřednictvím karet*. Knižní klub, Praha 1999.
- Shawová, E.: *Encyklopedie předpovídání budoucnosti*. Ivo Železný, Praha 1999.
- Spanier, D.: *Hazardní hry – kapesní průvodce*. Krok, Ostrava 1991.
- Stewartová, M.: *Tarot, cesta k sebezdokonalení*. Pragma, Praha 1997.
- Svoboda, T. a kol.: *Oficiální pravidla karetních her*. Eminent, Praha 2002.
- Šubrt, V.: *Rozjímání o licitovaném mariáši*. Nadas, Praha 1992.
- Verecký, Z.: *Kdo víc vsadí, ten víc bere aneb Pravdivé příběhy a jiné výmysly o Michalu Horáčkovi*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002.
- Vurm, B.: *Tarot a hledání smyslu života*. NPress, Praha 1998.
- Wall, J. Ch.: *Kniha čertů a ďáblů*. Cesty, Most 1993.
- Webster, R.: *Vykládání karet pro začátečníky*. Beta, Praha 2004.
- Ziegler, G. B.: *Příručka k Tarotu Alesteria Crowleyho*. Synergie, Praha 1996.
- Ziegler, G. B.: *Tarot, zrcadlo duše*. Synergie, Praha 1999.
- Ziegler, G. B.: *Tarot, zrcadlo našeho učení*. Synergie, Praha 1999.
- Ziegler, G. B.: *Tarot, zrcadlo vašich vztahů*. Synergie, Praha 1998.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Itálie (latinský systém)				
 spade špády (meče)	 bastoni baštony (hole)	 coppe kopy (číše)	 denari denáry (mince)	
Španělsko (latinský systém)				
 espades špády (meče)	 bastos baštony (hole)	 copas kopy (číše)	 oros denáry (mince)	
Německo (německý systém)				
 Laube (Grüne) listy (zelené)	 Eicheln žaludy	 Herzen srdce (červené)	 Schellen kule	
Švýcarsko (německý systém)				
 Schilten štíty	 Eichen žaludy	 Rosen růže	 Schellen kule	
Francie (francouzský systém)				
 piques píky (dýky)	 tréfles trefy (trojlístky)	 coeurs kéry (srdce)	 carreaux kára (kostky)	
Anglie, USA (francouzský systém)				
 spades píky (meče)	 clubs trefy (palice)	 hearts kéry (srdce)	 diamonds kára (kostky)	
Holandsko (francouzský systém)				
 Schoppen píky (meče)	 Klaveren trefy (trojlístky)	 Harten kéry (srdce)	 Ruiten kára (kosočtverce)	

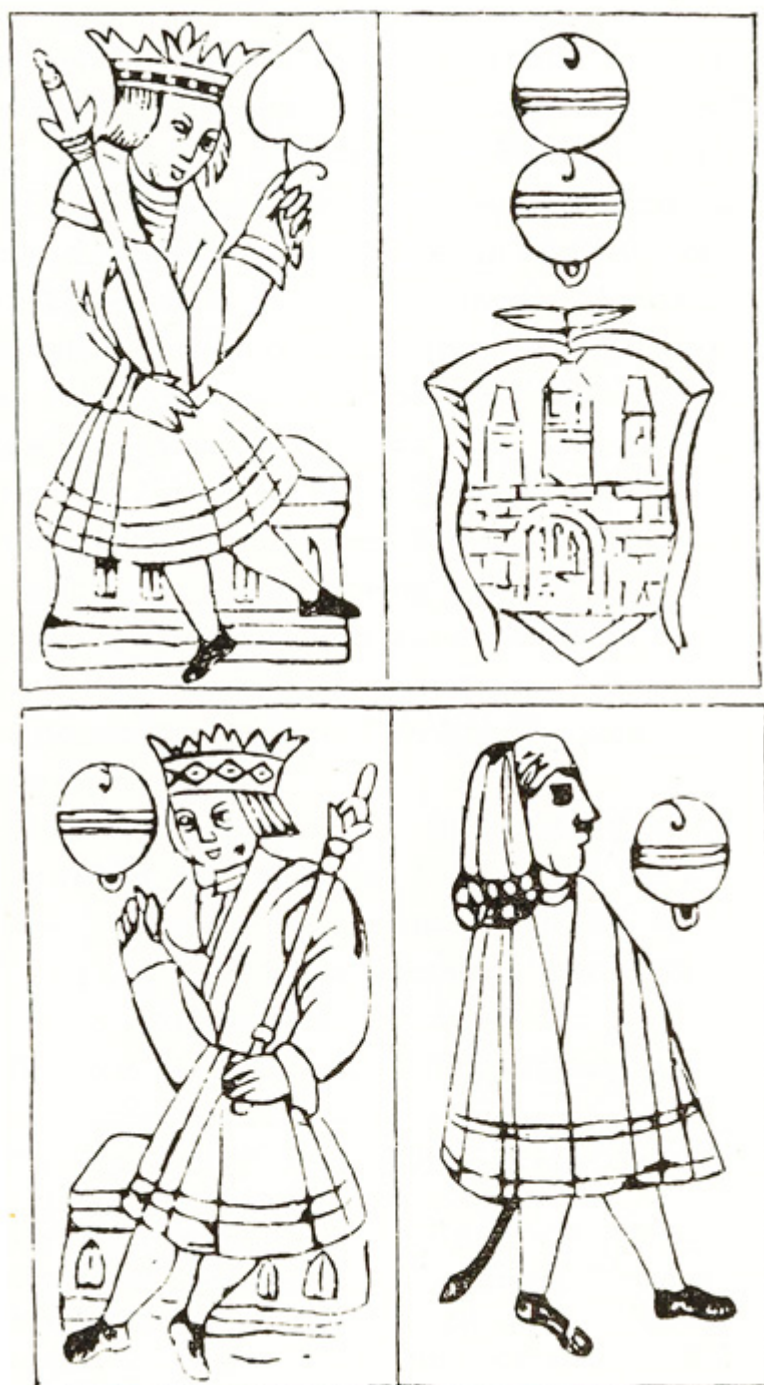
Obr. 1 – Symbolika čtyř kamenů

Obr. 2 – Nejstarší nalezené karty na našem území (z roku 1557)

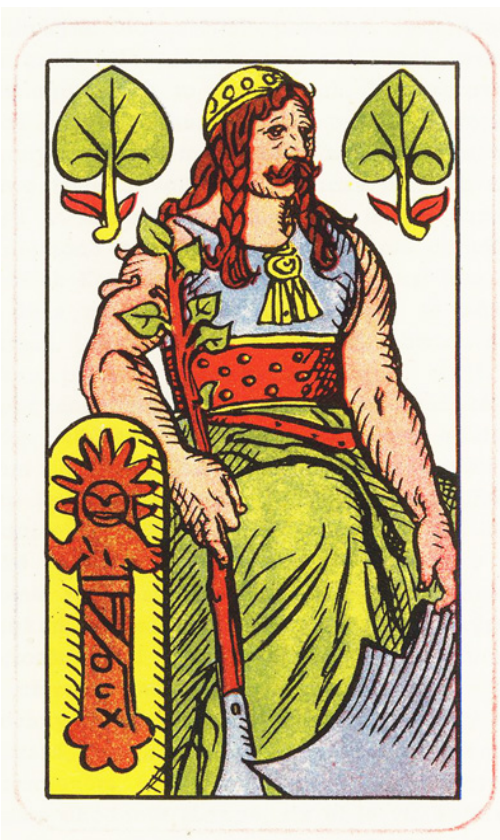
Obr. 3 – Karty z roku 1557

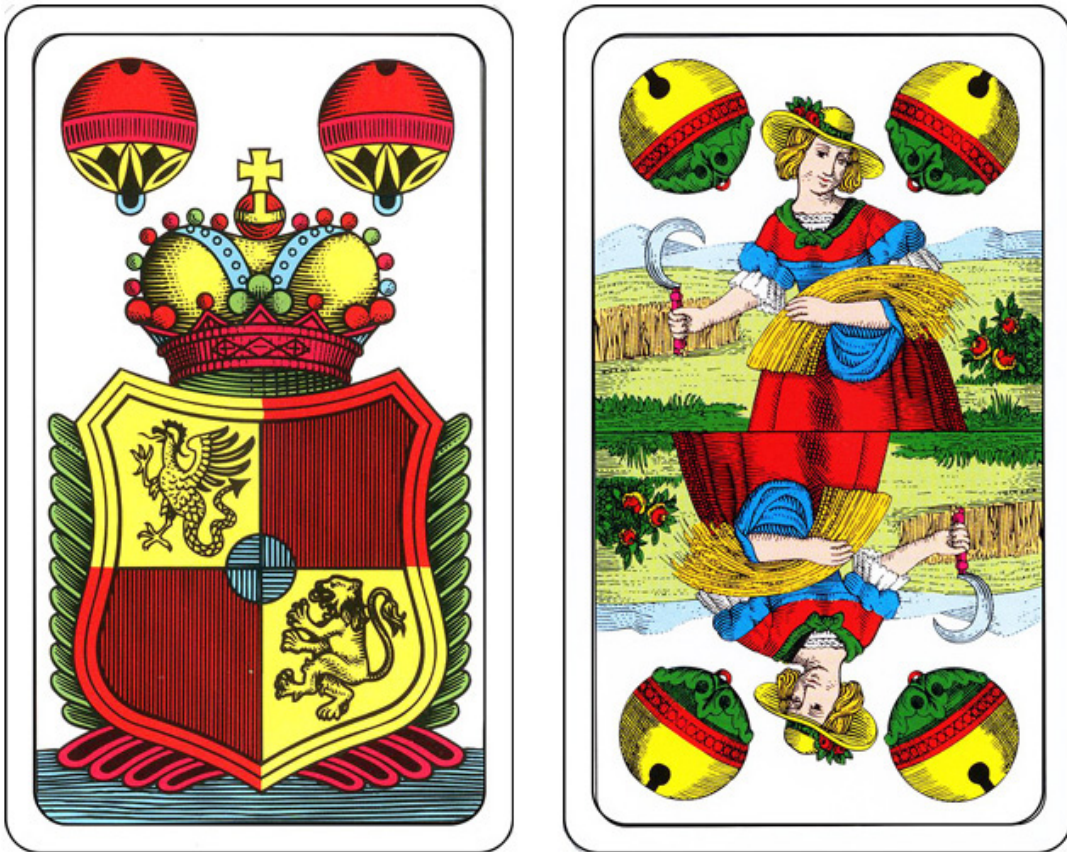
Obr. 4 – Karty nalezené v Černé věži na Pražském hradě

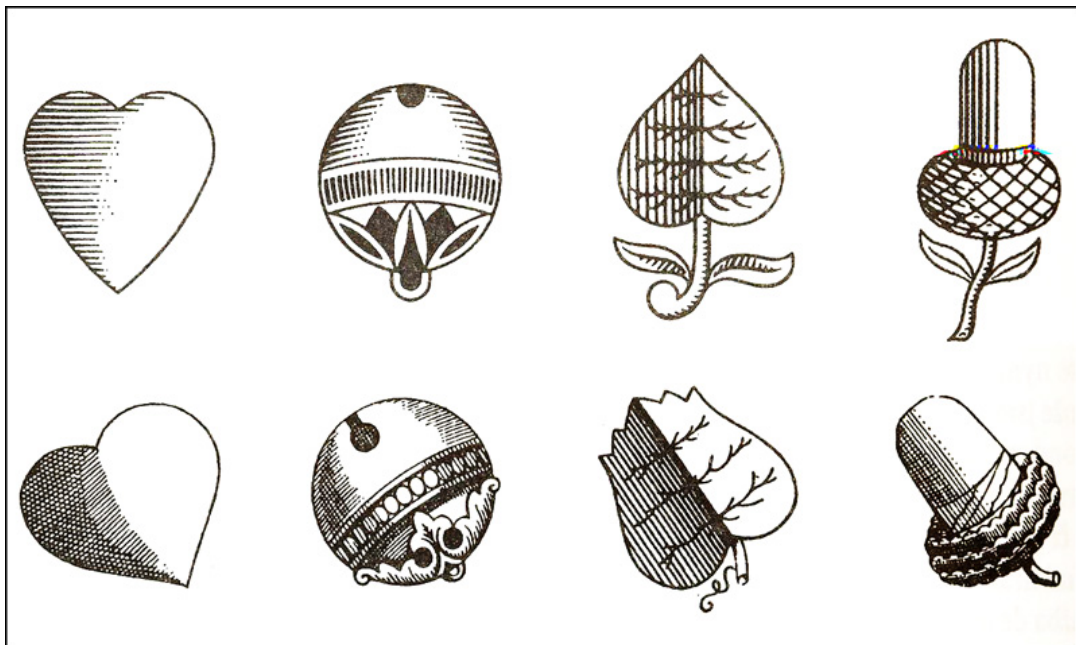
Obr. 5a, 5b – Karty navržené ve 20. století Artělem pro firmu Ritter a spol.

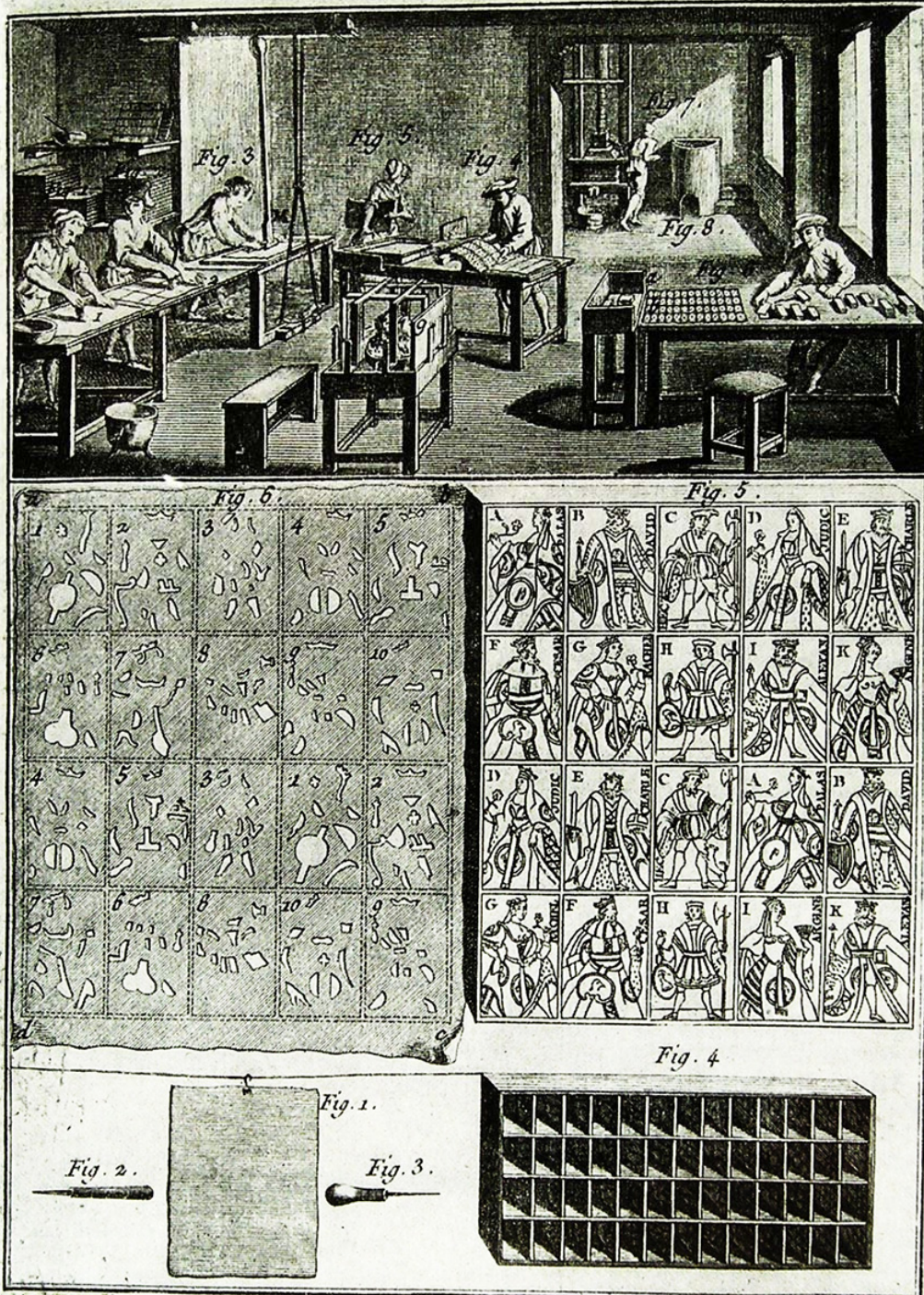
Obr. 6a, 6b – Libuše a Přemysl Oráč – Karty navržené Mikolášem Alšem

Obr. 7 – Srovnání jednohlavých a dvouhlavých karet

Obr. 8 – Srovnání symbolů jednohlavých (nahore) a dvouhlavých karet

Cartier, Atelier, Moule, Patron et Ustensiles

Bernard Piccini

Obr. 9 – Pohled na kartýřskou dílnu z přelomu 17. a 18. století ukázky šablon a náčiní.

„Pamatuj na smrt“

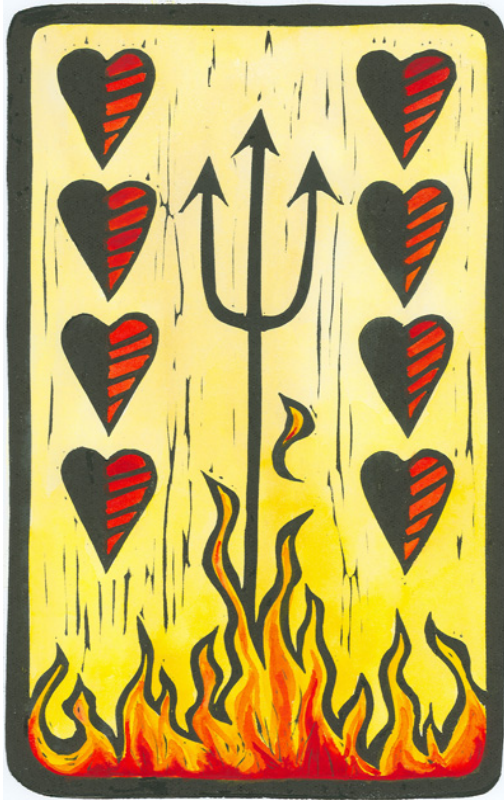
„Nemaluj čerta na zed“

„Kam čert nemůže, nastrčí ženskou“

„Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění“

„Dablovy vidle I“

„Dablovy vidle II“

„Dablovy vidle III“

„Dablovy vidle IV“

„Našeptávač I“

„Našeptávač II“

„Našeptávač III“

„Našeptávač IV“

„Černá duše I“

„Černá duše II“

„Černá duše III“

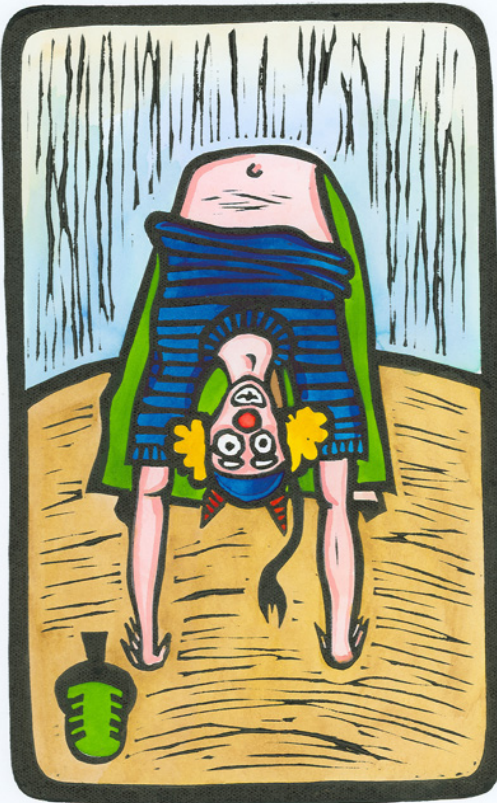
„Černá duše IV“

„Artista“

„Artista na hrazdě“

„Klaun I“

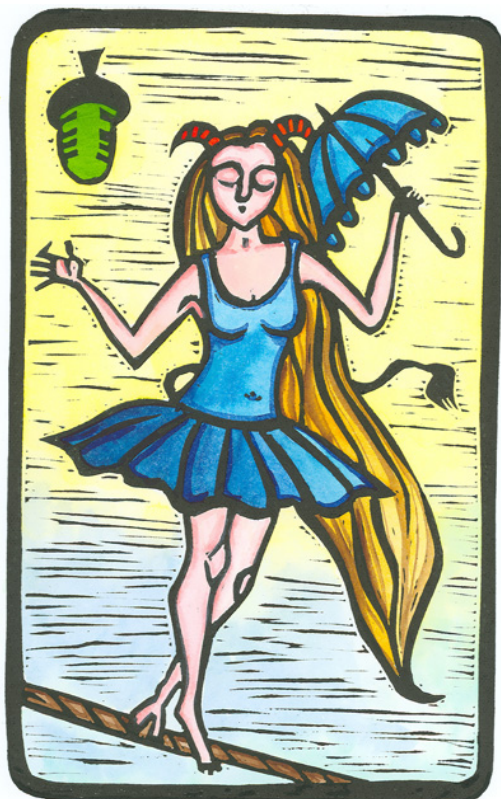
„Klaun II“

„Krasojezdkyně“

„Čertice na chůdách“

„Provazochodkyně“

„Čertice na míči“

„Hráči I“

„Hráči II“

„Hráči III“

„Hráči IV“

„Marnivost“

„Pokušení“

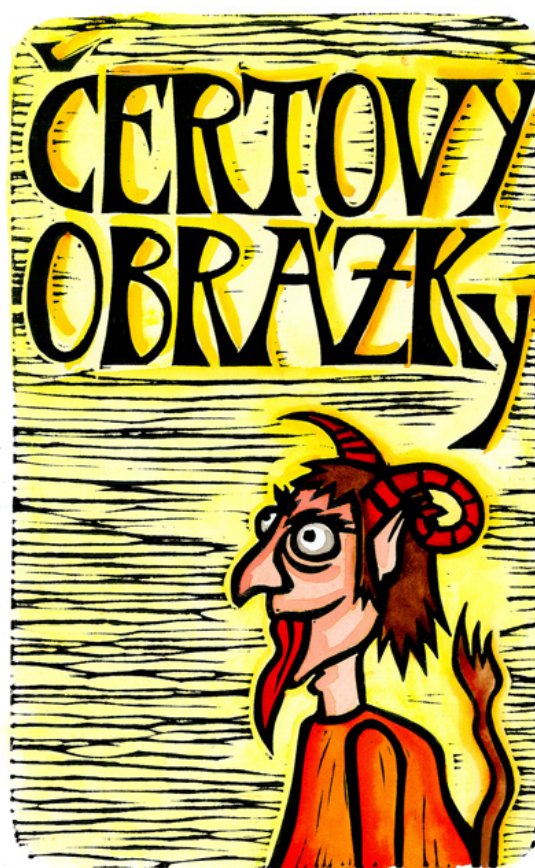
„Moc“

„Mamon“

Rubová strana

Návrh krabičky

Použité zdroje obrázků

Obr. 1, obr. 4, obr. 8:

Omasta, V., Ravik, S.: *Karty, hráči, karetní hry*. Levné knihy KMa, Praha 2005.

Obr. 2, obr. 3, obr. 5a, obr. 5b, obr. 6a, obr. 6b, obr. 7:

Honl, I.: *Z minulosti karetní hry v Čechách*. Nákladem Vladimíra Žikeše, Praha 1947.

Obr. 9:

Hoffmann, D.: *Die Welt der Spielkarte*. Edition Leipzig, Leipzig 1972.

Nečíslované obrázky:

Vendula Smilová